

Alm.

A NÉPI MOZGALOM KEZDETEI II.

Eszme születik

K: Petrik Béla

ny: Samludgy

4

A nemzedéken belüli világnézeti összecsapások már jóval a fent említett eset előtt kezdődnek. Az *Ifjú szívekben élek* kapcsán lezajló sajtóvihar után az első jelentős polémia, melyet Igotus Pál a nemzedéki szakadás pillanataként értékel, a már említett *Erdélyi-vita*. Erdélyi Józsefnek 1928-ban jelenik meg negyedik kötete, *Az utolsó királyság*, mely nemcsak Erdélyi pályájának, hanem az új nemzedék történetének is sarokköve, hiszen megjelenése heves indulatokat vált ki. Igotus Pál a *Nyugat* hasábjain kritikát jelentet meg a kötetről¹, *A propos: Erdélyi József* címen, melyben hosszan taglalja, mit is jelent a jó vers, „amely úgy fészkelődik belénk, eleven testként eleven testbe, újra meg újra felbukkanó hangulatként, hogy még akkor sem vesztené intenzitásából, ha hirtelen, valami különös csoda folytán megszűnne minden hajlambéli és foglalkozásbéli érdeklődésünk irodalom, s irodalmi élet iránt.”² Pontosan definiál, hogy aztán Erdélyi verseit kizárhassa a jó versek köréből, nem pusztán az általa megítélt értéktelenségük, hanem sokkal inkább a költemények által képviselt irodalmi-szellemi irány miatt. Ha a vers nem jó, akkor mondandója sem lehet igaz, sugallja kritikája. Nem csak esztétikai megfontolásoktól hajtva kívánja tehát Erdélyi költészetét finoman kitessekélni az irodalom világából, nem csak a költő ellen lép fel, hanem ahogy maga is megvallja, az általa képviselt irodalmi orientáció, társadalmi, s filozófiai áramlat ellen, melyek e versekben manifesztá-

lódnak.³ Erdélyi költészete Ignotus Pál számára a banalitás rehabilitálását jelenti „a bonyolult gondolatokkal és differenciált érzésekkel szemben”⁴, benne látja megtestesülni az anti-intellektualizmus reprezentatív művészetét. Ignotus Pál az európaiság talaján állva, polgári világszemléletétől elszakadni nem tudva ítéli el Erdélyit, a magyar hagyományokhoz kötődő népi költészetet. Személyes elfogultságból az ebben az időszakban még politikailag is igen progresszív és irodalmi megújulást jelentő munkásságot bírál, egy szűk látókörű nézőpontot fogalmazva meg. Erdélyit a *Nyugat* következő számában Tersánszky Józsi Jenő veszi védelmébe, vitatva Ignotus Pálnak Erdélyi műveletlenségéről hangoztatott véleményét: „Túlbecsüled azt a bizonyos kulturáltságot. (...) Teszed ezt pedig úgy, hogy mellette majdnem a tehetséget nyomod alá melleslegességnek.”⁵ Hiszen Erdélyi rossz verseket nem műveletlensége miatt ír, érvel tovább, s a rossz verseken kívül számtalan nagyszerűt is alkot, az általános műveltség híján. Védi hagyománytiszteletét, azt, hogy versei a magyar néphagyományokhoz kötődnek, Petőfit említve például, akiben a művelt *Nyugat* éppen sajátos magyarságát találta a legérdekesebbnek. „Hagyd a költőket és írókat, hogy nézzenek körül az életben. De főleg hagyd, hogy amit magyar kultúrának kell hívni, az itatódjék át *itt* sarjadt, magyar színekkel és nem kívülről átplántáltakkal.”⁶ Tersánszky tiltakozik, hogy Ignotus Pál kikezdje azt az elvet, ami helyes ettől az „íróembertől”, s ezért így összegzi véleményét kritikájáról: „Ezzel a szemponttal csak egyet lehet tenni, visszautasítani a világ összes költőinek, kritikusaiknak, nemzeteinek, olvasó közönségének, kultúrájának nevében. Mert ezt a szempontot, mint szintén magyaros, sőt budapesties, sajátos, zamatos kiszólással nem hívják semminek!⁷ Ugyanebben a számban áll ki Erdélyiért a neves zenekritikus, Tóth Aladár is, aki szintén költészete eredetisége, népi ihletettsége és a hagyományokhoz való ragaszkodása mellett emel szót.

Az Erdélyi-vita erős kristályosodási pont, s ha nemzedéki szakadásról nem is beszélhetünk, mindenképpen fontos állomása a népi gondolat, a népi mozgalom kialakulásának. Ignó Pál maga sem tagadja, hogy a „népiességet” mint irányzatot támadja, politikai averzióból.⁸ Erdélyi munkásságának értékelése ekkor az új népi költészethez, irodalomhoz, s így a társadalomban erőre kapó népi gondolat-hoz fűződő viszonyt is jelenti, hiszen Erdélyi egyértelműen egy irodalmi, s egyre inkább politikai töltéssel is rendelkező szellemi mozgalom szimbólumává, vezérlőcsillagává válik (hangsúlyozzuk, hogy a húszas évek végének és harmincas évek elejének Erdélyi Józseféről szólunk, akinek költészete ekkor a legprogresszívebb hagyományok képviselőjét jelenti). Nem véletlen Németh László csatlakozása az Erdélyit védők közé, hiszen nemzedéke legteljesebb „lírai hajtás”-ának ismeri el őt, aki képes a „magyar dal száz év koptatta formáiba egy modern nagy líra”⁹ beprézésére. Néhány év múlva Illyés Gyula is ebben a szellemben ír egyik új könyvéről, nemcsak mint költőt, hanem mint a nép jogainak képviselőjét is méltatva: „Ami Erdélyi költészetének (...) külön ízt, a valóság friss aromáját adja, (...) az a politikum, amely nem sallangja, de egyik legerősebb fonala a versnek. A *Tarka Toll* csaknem valamennyi költeménye kemény ítélettevés a nép fölött még mindig paripán díszelgő hatalmaskodók ellen.”¹⁰

Az Erdélyi-ügy után szinte mindennapossá válnak az összecsapások, s a legkülönbélebb tereken támad a nemzedék urbánus szárnya a népiekre. Ilyen az 1929 nyarán, *A Toll* hasábjain zajló vita is. Zsolt Bélák Ady költészetének értékelése kapcsán az Ady nevében induló népi mozgalmat, az általuk teremtett Ady kultuszt támadják, s védik az Ady-kép hagyományos, egyoldalú polgári radikális értelmezését, a népiek által új értékeket is felmutató elemzéseivel szemben. A vita egyre inkább elszakad Ady munkásságától, Féja Géza enyhe malíciával meg is jegyzi: „Egyre

CÍM NÉLKÜL, 1946
olaj, pasztell, papír, 44×33 cm
Berényi Zsuzsa felvétele

nagyobb derűvel olvasom az Ady-cikkeket, hiszen igazán semmi közük sincsen Adyhoz ezeknek az önvallomásoknak.”¹¹ A vita értelmét kérdőjelezi meg aztán Kosztolányi végletekbe csapó írása, hiszen érdemes-e marakodni egy olyan költőért, aki annyira gyöngé poéta, amennyire azt Kosztolányi bemutatja. Féja is csak Ady politikai költészetét veszi védelmébe Kosztolányival szemben¹², az irodalomban felszínre kerülő népi eszmék létjogosultságának igazolása érdekében¹³. Az egyre szaporodó viták megkérdőjelezzik azokat a megállapításokat, amelyek a nemzedék harmonikus együttműködését, szellemi egységét hangsúlyozzák, azt a nézetet, mely szerint az egység csak a 30-as évek elején bomlana fel, hiszen ezek a viták már nem csak elszórt jelenségek, hanem két körvonalazódó világnézet egyre sűrűsödő súrlódásai. Az összecsapások hozadéka többnyire csak a népi gondolat pusztá tagadása vagy igenlése, s nem az eszme tartalmi értékelése, kifejtése vagy elemzése. A népi gondolatot ezek a viták nem edzhetnék volna a harmincas évek vezérlő eszméjévé, ha nem lépnek színre azok az egyéniségek, akik képesek elvi alapjainak lefektetésére. Németh László a modern európai áramlatokra figyelemmel rögzíti tételeit, kikerülve a népi eszme provinciálissá süllyedésének veszélyét, Féja a népiség és a német szellemtörténet, Kodolányi pedig – a baloldali ideológiák és a népiség, népiség és szociálfreudizmus összekapcsolásával kísérletezik.¹⁴

E tekintetben Németh László munkásságát tekinthetjük a legjelentősebbnek, hiszen a *Tanú* előtt írott esszéiben, kritikáiban elvégzi a népi gondolat elvi alapvetését. Németh László az irodalom és önmaga társadalmi helyzetének kérdésein keresztül közelít a népi gondolathoz, tulajdonképpen egyéni értelmiségi és írói szerepét határozza meg, érvényessé téve azt egész nemzedéke számára. „Az író társadalmi lény, minden gesztusát egy erős és fegyvel-

mezett ízlésű közösség csiszolja ki"¹⁵ – határozza meg annak az írónak társadalmi küldetését, akit a magyar sors ihlet meg, s aki tehetségével szolgálatot teljesít. Az irodalom nem válhat akármilyenné, s „nem igaz, hogy egy nép irodalmának mindenfélének kell lennie”. „Szent a korlátozotttság, amely a faj eredetiségét kidomborítja.”¹⁶ Ezért nem lehet a magyar irodalom sohasem más, mint népi, s Németh László vallja is, hogy „legnagyobb képviselőiben mindig népi volt”¹⁷. Népi és nem népies, írja, hiszen a népiesség ellen jogosan hadakoznak az irodalom értékeit féltők, mert az „egyike azoknak az irodalmi tömegszuggerációknak, melyek egyetlen író modorát sokszorozzák szét irodalmi irányná”¹⁸ A népiség ezzel szemben az irodalomban is az egyén és közösség egymásra találása, ahogy Németh mondja, természeti igazság. Németh e tételét azok után fogalmazza meg, hogy egyfelől az európai irodalomban kutatva nem talál friss, megújulást jelentő erőket, a pillanatnyi pangás jeleit érzékeli, másfelől megállapítja a magyar szellemi élet végletes elszakadását a magyar valóságtól, mely a szervetlen fejlődés csődjével fenyeget. Öntudatra kell ébreszteni a magyarságot, hogy európai jövőjét megalapozhassa, hiszen ennek objektív feltétele és lehetősége adott: „...ős költőosztön dagálya feszít. Hiszem, hogy a magyar irodalomban hatalmas lendület íve lappang.”¹⁹ Ezért tartja Németh László elkerülhetetlennek a nép felé fordulást, megragadva az utolsó alkalmat arra, hogy a magyar kultúrát az egész magyarságban felelésszék. Ha ez nem sikerül, „a polgárság pacsuli kultúrája árad szét a nép mérgezett testében is”²⁰ – vallja. „Be kell állítani a magyar szemszöveget, meg kell teremteni a felelősségérzetet a magyar nép, a magyar ízlés, a magyar múlt, s a magyarság örök prófétái, a költők iránt.”²¹ Európaiság és magyarság, korszerűség és hagyománytisztelet ekképp összegződik gondolkodásában, a magyar kultúra fejlődésének elveszett

fonalát keresve: így kívánja megteremteni az irodalom autonómiáját, s kialakítani az értelmiség új szemléletét: „Magyarság a magyar állam helyett. Ez az a gondolat, melyen át a magyar író visszahajolhat elbocsátó közösségeihez”²², vagy másképpen fogalmazva: „Az integer Magyarországnál van egy sokkal fontosabb jelszó: az integer magyarság.”²³ A népi eszme legsarkalatosabb pontja ez, népben és nemzetben gondolkodni, s nem országban, államhatárookban, hatalmakban.

Németh László egyik legfontosabb követelése a nemzeti kultúra megteremtésének igénye, amelynek szükségére, hiányának következményeire nemzedéke ébred rá először. „Előttünk az élet, melyen most üt ki a századvég irodalmának beléoltott mérge. (...) A gyökértelen ember ráeszmél levágott gyökereire.”²⁴ A *Nyugat*, mely a századforduló után még híven szolgálja a magyarság értékeinek felszínre hozatalát, a háború után megszűnik közvetítő lenni, s hasábjain „epigonok és vakmerő dilettánsok, egy-két ügyes újságíró bűvészkednek a maguk gyökértelen módján”²⁵. Miközben az egyetlen valamirevaló fórum egyre távolodik a valóságtól, addig szaporodnak a kiugrásra kész tehetségek, akik ugyan kevésbé ‘európaiak’, de akik készek és hivatottak egy új kultúra alapjainak lerakására. „Ma minden magyar annyit ér, amennyit a nemzeti erőik organizálása körül végez. Az irodalom nemzeti vagy európai jellege nem politikai felfogás kérdése, az az irodalom állapotától függ. S a magyar irodalom félreérthetetlenül elérkezett abba a stádiumba, mikor csak egy jelszó lehet: nemzeti irodalmat a szó leggyökeresebb, a Petőfi–Arany értelmezésnél is mélyebb értelmében.”²⁶ Németh László jogokat és lehetőségeket kíván, de nem mások kiszorításával, alsóbbrendűvé tételével, hanem a maguk hangjának kieresztésével. Ez a nacionalizmus nem mások ellen irányul, ahogy írja is, „sohasem volt a más mellének szegezett kés”²⁷, mindig csak védekezést, önvédelmet jelent. Ezt az

új honfoglalást kell végrehajtania a Trianon óta sereglő nemzedéknek, amely eddig nem léphetett színre, s amely a föld népéből is gyülekezik, hirdeti Németh László. Ez az új társadalmi réteg, új szellemi nemesség lehet a középosztály friss hajtása.

Ezeket a kérdéseket boncolva jut el a faj fogalmának tisztázásához, a fajkérdéshez. E fogalom alatt Szabó Dezső és Szekfű Gyula fajfogalmait alapul véve, a történelmi együttélés, társadalmi erőhatások által egybemosott és tisztázott nép kategóriáját érti: „A történelem egybepörgeti a maga néphordalékát, s a sors, nyelv és műveltség elválasztotta embercsoportok ásványkincseit egy valamennyiükre jellemző talajvíz oldja magába.”²⁸ Elveti a fogalom élettani-biológiai, mitológiai értelmezését, joggal várja hát kortársaitól, ne keverjék őt össze azokkal, akik a „vér ve-gyéseivel vagy épp a szavak fanatikusaival”²⁹ határozzák meg, ki magyar, s ki nem. A *Debreceni Káté*ban így összegzi nézetét: „A faji gondolatra kell hát felesküdnünk? Ha a faj embertani fogalom: nem. Ha erkölcsi: igen. A népet többnyire tökéletlenül fedő élettani változat: nem lehet eszmény, a nép sorsához illő magatartás: igen”³⁰. A harmadik útnak ezt a szociális követeléseket kevésbé hangsúlyozó, inkább a szellemi élethez, irodalomhoz, értelmiségi léthez kötődő kifejtését – melyet oly sok mindenben inspirált Szabó Dezső –, a *Tanú-időszak* esszéi koronázzák meg, az előbb említett *Debreceni Káté*, a *Nemzeti radikalizmus* és a többi írás.

Németh László útkeresései azonban ezen tanulmányok nélkül is a népi gondolat legfőbb előkészítői. Különösen igaz ez a megállapítás, ha tudjuk, milyen tudatosan szervezi – képzeletében – egységes mozgalommá a fellépő írókat, költőket: Erdélyiről, Tamásiról, Illyésről elsők között ír kritikákat, meghatározva jövőnk szerepüket egy új magyarság, magyar kultúra építő munkájában. Erjesztő hatása évekkal előzi meg korát és nemzedékét, kulcsfontosságú

a népi eszme történetében, ahogy személye is önkéntelenül újra és újra a mozgalom s az eszme középpontjába kerül: ekkor csakúgy, mint 1943-ban, majd 1956-ban ismét.³¹

5

Amennyire Németh László munkásságát az elvont, elméleti kérdések felvetése jellemzi, annyira „mindennaposnak”, „hétköznapi” tűnik Féja Gézáé, melyet a „szegényparasztság” sorsával való mély együttérzés, a szociális radikalizmus erőteljes, egyúttal politikailag is átgondolt vonásával párosult³² gondolatok motiválnak. Féja írásai a Szabó Dezső-i eszmék – fenntartással kezelt – továbbvitelét jelentik, nem véletlenül, hiszen pályája Szabó Dezső mellett indul, korai irodalomtörténeti esszéi éppen az ő folyóiratában is, az *Élet és Irodalomban* látnak napvilágot. A népi gondolatot előkészítő és tisztázó munkássága azonban nem ide, hanem Bajcsy-Zsilinszky lapjához, az *Előőrshöz* kötődik, amely abban az időben – a húszas évek végén – a BMT-mel tart fenn szoros kapcsolatot, a társaság tagjai rendszeres szerzői a lapnak (Fábián Dániel állandó rovatot vezet, melyben a parasztság szociális-gazdasági problémáival foglalkozik). Féja tevékenysége, miként Németh Lászlóé is, a nemzedék és a népi gondolat „egymásra találását” szorgalmazza, s főként az előretörő új nemzedék útját igyekszik egyengetni. A nagy művet, Némethhez hasonlóan, ő is Erdélyből várja, így fedezik fel szinte egyszerre Nyíró Józsefet és Tamási Áront, akiknek a közízléssel való elfogadtatásában kritikáik fontos szerepet játszanak. Féja az új nemzedék mellett az elődök munkáinak elemzésére fordítja a legnagyobb figyelmet, példaként értékelve azokat: Adyról, Móriczról cikkek egész sora jelenik meg tollából, de e sorban ott találhatjuk a Tóth Árpáddal, Juhász Gyulával vagy éppen Kölcseyvel, Balassi Bálinttal foglalkozókat is. Irodalomkriti-

kai tevékenysége mindvégig tudatos elvek alapján épül, a magyar szellemiség népi gondolat számára értékes eszméinek szintetizálását igyekszik megteremteni.

Féja Géza írásaiban sokkal behatóbban foglalkozik aktuálpolitikai kérdésekkel, mint Németh László, s így koncepciójában határozott fogalmazású és körvonalazott gyakorlati követelésekre akadhatunk. Korának Magyarországot Kelet-Európa mélypontjának tekinti, olyan országnak, amelyet Európa még mindig a Monarchia részeként kezel. Ezzel a szemlélettel kell megküzdenünk, ettől az előítélettől kell megszabadulnunk, hirdeti Féja, amire csak egy sajátos magyar szellemiségű és tudatú nemzedék képes, amely egyúttal ellenállhat a monarchiának és a ránk nehezedő germán étvágnak is (a később fasisztának is bélyegzett Féja elsők között figyelmeztet a német terjeszkedés veszélyére!³³). E generáció energiáját kell kivetíteni országgá és kultúrává, hogy lássa a Nyugat, „Kelet-Európába Magyarországon keresztül vezet az út, mert Magyarország Kelet-Európa kiegyenlítődése és koncentrációja”³⁴. Mindez elkerülhetetlenné teszi a leszámolást a Tisza István örökségéből élőködékekkel és a Habsburg-birodalom élettelen romjaiba kapaszkodókkal, a faszizmus, a marxizmus és bolsevizmus kis másolóival.³⁵ Velük szemben előnyben kell részesíteni a „magyar népi és történelmi alkat természetes gyümölcsei”-t³⁶, akik immár alkalmasak egy egyetemes ívű kultúra építésére, a magyarságnak Európa vérkeringésébe való bekapcsolására. Sürgeti a magyar múlt újraértékelését, a magyar társadalom teljes feltérképezését, azt, hogy megrajzoltassék a magyar falu teljes képe: „A magyar ifjúság elsőrangú kötelessége lenne a sok ideológiai kártyavár után valóban a faluba jönni, látni, nézni és cselekedni!”³⁷ Féja nemcsak hirdeti, de műveli is a falukutatást, rendszeresen járja az országot az *Előörs* szabadjegyével, hiszen alapelve: nem lehet komolyan vehető reformterveket kidolgozni addig, amíg nem ismerik a falu, a vidék szociális és

gazdasági nehézségeit. „A feladat nem kevesebb, mint az egész ország szociográfiájának elkészítése. E nélkül a magyar reformpolitika nem tud megvalósulni, e nélkül lehetetlen új értelmiséget nevelnünk. (...) S a magyar valóságot csakis ez a nagyszabású munka áramoltathatja be a politika életébe.”³⁸ Így kerül közvetlen kapcsolatba a parasztsággal. A „merőben általános elvek között élő girondizmus” és az „osztályérdekekben veszteglő, s pillanatnyi, kedvező fordulatokra figyelő szociáldemokrácia”³⁹ fölött csakis a nemzeti néppolitikát tartja követhetőnek, azt, mely állandó kapcsolatban áll a néppel, s amely a legmélyebben és legszigorúbban azonosítja magát életével és érdekeivel. A népi gondolat hívei már nem csapódhatnak sem a baloldalhoz, sem a jobboldalhoz: „A zárt, korhadó előítéletek közt élő csoportokhoz éppúgy nincs közünk, mint azokhoz, akik Európa levetett ruháit, régen túlhaladott fogalmait fitogtatják, s mély népi köreinkkel minden kapcsolatot nélkülöznek.”⁴⁰ – fogalmazza meg a harmadik oldal elvét. Féja szerepe, nem véletlenül, egyedülálló a paraszttelhetségek felfedezésében és munkájuk támogatásában, hiszen hivatásként végzi útjuk egyengetését: Szabó Pál, Sinka István, Sértő Kálmán neve juthat eszünkbe, akiknek irodalmi fellépését segíti. Féja velük, ezekkel a népi erőkkel kívánja a beteg és kimerült középosztályt felfrissíteni, mely megújuló középosztályként dolgozhatná ki a parasztság életétől nem idegen reformterveket. Mert a parasztság sürgős segítségre szorul, e nélkül hamarosan elproletárosodik, írja. A parasztságért, a magyar faluért érzett felelőssége miatt perel a városi, a polgári kultúra szervesen értéktelensége ellen, amely nemhogy sorsközösséget nem vállal az elnyomott tömegekkel, de tudomást sem kíván venni áldatlan helyzetükről. Joggal írja ezért Lackó Miklós, hogy „gondolattmentének kiindulópontja: a magyar urbánusság kritikája”⁴¹. Városellenességének kritikus pontja a zsidókérdésről kialakuló véleménye: a magyar zsidóság nagy termő nemze-

déke után, a fiatalok nem képesek apáik hitét képviselni, tehetségük morzsáit örökölték csupán, különállásuk, a magyar valóságtól való idegenkedésük ebből az értetlenségből fakad.⁴² Álláspontja miatt szinte állandó vitára kényszerül az urbánus irányzat követőivel. De nemcsak velük kerül összetűzésbe, hanem a *Magyar Szemle* köréval is, nem vádolhatjuk tehát „egyoldalú elfogultsággal”.⁴³

Munkásságának talán legértékesebb része – a falukutatók szorgalmazásán, nemzedéke tagjainak támogatásán, a szegényparaszti tehetségek segítségével, radikális politikai nézetein kívül – kultúrpolitikai koncepciójának meghirdetése, melyet joggal nevez maga is a Bethlen-korszak elleni első kultúrpolitikai vádiratának. Tervezete sokoldalú, mélyreható reformokat vázol fel (az iskolarendszer, a tanárképzés átszervezésén keresztül az intézményes kulturális gondozás, a magas kultúra és népkultúra szintézisének megteremtéséig), melynek megvalósulása lehetőséget teremthetett volna a magyar műveltség állapotának európai szintre való felemeléséhez.⁴⁴

6

Németh László írásai mellett Féja publicisztikája jelenti a népi eszme alapozását, néhol e kettő egymástól függetlenül ugyanazt fogalmazva meg, néhol más-más szempontokat felvetve, egymást kiegészítve, erősítve. Rajtuk kívül Kodolányi Jánost kell még említenünk, akinek elméleti munkássága e szempontból ugyan nem ennyire átfogó, de akit mégsem hagyhatunk figyelmen kívül egyes kérdésekben, sokszor elsőként kifejtett álláspontja miatt. Kodolányi János a baloldali eszmék felől érkezik a népi mozgalomhoz, s hosszú ideig, BMT-tagsága mellett, baloldali mozgalmakkal is kapcsolatot tart, olvasóközönsége s a rendőri jelentések is így ismerik. A húszas évek végén megjelenő

írásai a marxista nézetek hatását is magukon viselik, cikkei túlnyomórészt baloldali lapokban látnak napvilágot, melyek egyik-másikának szerkesztésében részt is vállal: a *Népszavában*, a *Korunkban*, a *Századunkban*, a *100%-ban*, a *Forrásban*. Szociális radikalizmusa s a falu problémáira való érzékenysége miatt mindig is kitűnik a baloldali körök szektás, egyoldalú világából, s jó előre megjósolható szakítása a marxista baloldallal. Ez a következő évtized elején be is következik, csatlakozik a népi mozgalomhoz, megtalálva végleges helyét. „Csatlakozásának több oka is van: a munkásplatform után apránként elveszti kapcsolatát a munkásmozgalommal, majd egyre jobban szembe fordul a *Nyugat* esztétikai elveivel, és Móricz szerkesztői korszakának lezárultával ő is kiszorul a folyóiratból.”⁴⁵ A végleges szakítás előtt is ott találhatjuk már a szerveződő népi mozgalomnál, a BMT radikális szárnyának munkájában aktív szerepet vállal, írásai jelennek meg a társaság kiadványaiban, a vitaesteken előadásokat tart. Először e körben beszél az egykéről (az 1927. december 14-i estén), s ezzel egy időben lát napvilágot Huszár Károlyhoz, a parlament alelnökéhez intézett memoranduma, *A hazugság öl* címmel.⁴⁶ Ez az írás az egykekérdés első nagyformátumú kifejtése, megelőzve Fülep Lajos és Illyés Gyula e tárgyú munkáit. Erre a tanulmányra már úgy tekinthetünk, mint az e témában írott és vallott gondolatainak összegzésére, kiforrott összefoglalására. Kodolányi az egykéről beszélve pontos képet rajzol a parasztság gazdasági-politikai-szociális és morális állapotáról.

Az egyke okát két alapvető tényezőben határozza meg. Egyfelől az anyagi-gazdasági megnyomorodásban: „... ahol a lakosság földműveléssel foglalkozik, ott az egyke gazdasági oka a föld szaporításának lehetetlensége, ahol a lakosság bérmunkás – és ide sorolhatók a tisztviselők is –, ott az egyke oka a megélhetés lehetetlensége”⁴⁷. A gazdasági okok között tér ki a parasztság történelmi fejlődésének

hibájára is, arra, hogy a jobbágyságnak olyan társadalmi rendre kellett áttérnie, mely nem zárta ki az egyéni harácsolás, egoizmus túltengését, amely fenntartotta a feudális földmonopóliumokat, a nagybirtokokat. Ez a gazdasági ellehetetlenülés eredményezi azt, hogy a paraszt inkább elpusztítja gyermekeit – világra sem hozza őket –, csak hogy a földet, amihez hozzászerezni nem tud, egységben megtarthassa.

Az egykekérdés másik összetevőjét lélektani okban véli felfedezni. A parasztság érzésvilága a válság súlyos jeleit mutatta, hiszen, ahogy Kodolányi is írja: „Destruálja a hazugság, a hipokrizis, a kétszínűség mérhetetlen elharpózása. Destruálja, hogy nem mutatkozik annak, ami, hanem annak kell látszania, amit elvárnak vagy megkövetelnek tőle. (...) Destruálja egész egyszerűen az, hogy ősi demokratikus, patriarkális társadalmi életében minduntalan felsőbb hatalmak avatkoznak, mégpedig rendszeresen az erőszak képében.”⁴⁸ A parasztság morális züllését tehát nem alkati adottságában kell keresnünk, hanem a társadalmi környezet, az életüktől idegen rendszer káros ráhatásában. Rombolóan hat rájuk, hogy kétszínű magatartásra kényszerítik, hogy a hangoztatott szabadságjogokat sem élvezhetik (e felismerés a népi gondolat alapja, szemben a liberális eszmék normatív követeléseivel), hogy a morális parancsok csak rá kötelezőek, írja Kodolányi. Mind ezen problémákra nem adhatnak megoldást az akkortájt napvilágot látott ötletek, így például az agglegények megadóztatása, a válások lehetlenné tétele, amelyek nem többek, mint egy cinikus hatalom látszatintézkedései. Az egyikét átfogó, a társadalom minden területére kiterjedő reform számolhatja fel, vallotta Kodolányi, s a programba tartozónak véli az új örökösödési törvény megalkotását, amely a gyorsan szaporodó családok kezébe juttatná a földet, s így az hasonlóképpen birtokoltatnék, mint ahogyan az az ősiség törvényében meg van állapítva.

Kodolányi a népi gondolat körébe tartozó elveit egyetlen kérdés elemzésébe sűríti, s e probléma megoldásánál követeli a családok szövetkezetbe való önkéntes összefogását, amely visszaállíthatná az ősi faluközösségek rendjét, s követeli a közélet megtisztítását, a titkos választójog bevezetését, a cenzúra eltörlését. A pusztuló-fogyó magyarság ügyében végső diagnózisát így fogalmazza meg: „Ahol az egyke terjed, ott baj van a közélet őszintesége és általában az élet tisztasága körül. Ott a hazugság átítatott mindent.”⁴⁹ Írásaiiban már e korai időszakban is radikális szociális és politikai követelések körvonalazódnak, ezért kell Németh és Féja mellett oly nagy szerepet tulajdonítanunk fellépésének.

7

Az 1930-as évek elejére a népi mozgalom már nem küzd pusztá létéért, ekkor már nem kétséges a népi gondolat létjogosultsága. Ennek bizonyítására elég felvillantatunk a magyar szellemi élet egyik legkiemelkedőbb alakjának megbízható ítéletű és elfogulatlan kritikáit. Babits írásainak segítő és támogató hatását eddig kellően nem hangsúlyozták a népi eszme elemzői, pedig nem kétséges, milyen szerepet játszhattak önbizalmuk megerősödésében. 1930-ban így ír a népi írókról: „Legnagyobb rokonszenvem kíséri azokat az írókat, akik – mint pár ifjabb lírikusunk – népi kultúránk mélyeiből merítenek frissülést...”⁵⁰ Két év múlva pedig már – a személyes szimpátián túl – a magyar költészet igazi megújulásának Illyés, Erdélyi Józsefék útját tekinti: „Noha nekem más úton kell járnom, más tájakon kellett áthaladnom: a magyar líra eljövendő útját én is arra felé sejtettem, amerre ő (Illyés – P. B.) (Erdélyivel együtt) már-már megtalálni látszik. A mi korunk, az Adyé, sokban kényszerű és szükséges reakció volt az elposhadt és hamissá vált népiesség és magyarosság ellen. De régen rém-

HIDEG VÉSZJEL, 1948
hidegtű metszet, 11×12,4 cm

lett már formauntság kódén, s izmusok útvesztőin keresztül a magyar és népi formák feltámasztása és korszerűvé tétele, mint legfőbb lehetőség, legnehezebb és legszükség-szerűbb feladat.”⁵¹ Babits pontosan ismeri a népi irodalom törekvéseit: az elnyomott és kismizmizett tömegek tudata, kultúrája föltárásának igényét, e megvetett rétegek „lelki áramainak” bekapcsolását a magyar irodalom áramkörei-be, az irányzat határozott elkülönülési szándékát minden konzervatív, magyarkodó szellemiségtől. Babits jóindulata az állandó támadások kereszttüében némi megnyugvást és biztos tájékozódási pontot nyújt a népi mozgalom tagjainak.

A terjedő és terebélyesedő népi eszme egyre inkább igényli az egységes fellépés lehetőségét, az egységes megjelenést. Önálló orgánumot követelve, legfőbb képviselői sorban fogalmazzák meg ilyen irányú igényeiket. Németh László, önmaga helyzetének lehetetlensége miatt is (a *Nyugattal* való szakítása, a *Napkelettől* való eltávolodása), lapalapításra hívja össze nemzedéktársait, Illyést, Erdélyit, Kodolányit, Szabó Lőrincet, Gellérit és Pap Károlyt, a „nemzedékvezetőket”. A többség bizonytalansága miatt még kénytelen egyedül megindítani a *Tanút*⁵², melyet később is hajlandó felajánlani a nemzedék szolgálatára, Tamási Áront és Illyés Gyulát kérve fel a közös szerkesztésre, hogy nemzedéki folyóirattá szélesíthessék azt.⁵³ Illyés így emlékezik erre az időre: „Mióta Magyarországon vagyok, minden héten egy estét lapalapítással töltök.”⁵⁴ Féja is egy független folyóirat indítását sürgeti, igaz, részben másokat véve számításba, mint Németh László (Illyés Erdélyi mellett József Attilára, György Dezsőre és Varga Zsigmondra gondol)⁵⁵. A szabad gondolatközlés hiánya a generáció fokozatos pusztulását okozza, írja Féja, amely nemcsak a fiatal írók tragédiája, hanem a magyar irodalomé is, hiszen nyomában űr támad. Ez a többek által megálmodott lap csak 1934-ben indul útjára, a hön óhajtott nemzedéki orgánum csak évek múltán válik valósággá, sok tehetséget és alkotást aprózva el gyűjtőhely hiányában.

A közös fellépések másik formája az együttes előadóestek szervezése, amelyre, mint a BMT tevékenységénél láttuk, már a húszas évek végén lehetőség nyílik. Ezek sorából kiemelkedik az 1931. november 29-én, Debrecenben, a *Déri Múzeumban* rendezett est, melynek résztvevőit már tudatosan, az új nemzedék népi szárnyának képviselőiben hívják meg. Béládi az est jelentőségét hangsúlyozva, egyenesen ezt tartja a népi írók első nyilvános szereplésének⁵⁶, amivel az előzmények ismeretében ugyan nem érthetünk egyet, az est jelentőségének, súlyának megíté-

lésében azonban osztjuk véleményét. Hiszen a „nemzedékvezetők”, (Illyés, Kodolányi, Németh, Erdélyi, Szabó Lőrinc), a népi gondolat legjelentősebb képviselőinek egy-egy felépése először találkozik, a nem a népi eszme mellett elkötelezett hallgatóság soraiban osztatlan elismeréssel, s ahogy Tüskés Tibor írja: „Egy egész írói nemzedék döbrent rá, hogy felnőtt a maga közönsége, hogy szavára odafigyel az értelmiség, a középosztály színe-java és a diákság. (...) Íróknak és közönségnek ez az egymásra találása eredményezhette csak igazán a népi írók öntudatra ébredését és nemzedékké szerveződését.”⁵⁷

A szerveződés korszaka tulajdonképpen itt véget is ér, mégis majdnem két év telik még el, amíg a népi mozgalom tagjai egymásért is kiállva, közös álláspontot vállalnak az Illyés *Pusztulás* című útirajza után kirobbanó vitában. A népi gondolat és mozgalom kezdete, mint láthattuk, nem kapcsolódik egyetlen évszámhoz sem, kialakulása – ahogyan azt írásunkban megpróbáltuk bemutatni – hosszú, évekig tartó folyamat. E folyamat kezdetét tehetjük 1927–28-ra, amikor Ignó Pál és Borbándi Gyula a népiség kialakulását datálja, s végpontja az 1933-ban fellángoló egykevita lehet, amely az alakulás betetőzése és végeredménye.

PETRIK BÉLA

Jegyzetek

- 1 *Nyugat*, 1928. II. köt. 273. l.
- 2 Uo. 274. l.
- 3 Uo.
- 4 Uo. 275. l.
- 5 Tersánszky Józsi Jenő: uo. 283. l.
- 6 Uo. 288. l.
- 7 Uo. 289. l.

- 8 Hevesi András: Forradalmi reakciók – uo. 404. l.
- 9 Németh László: Erdélyi József: Az utolsó királyság, *Két nemzedék* – Bp. 1970. 251–252. l.
- 10 Illyés Gyula: Tarka Toll – *Nyugat*, 1932. I. köt. 220–222. l.
- 11 Féja Géza: A „hanyatló” Ady – *Előrs*, 1929. szeptember 14. 3. l.
- 12 Féja Géza: Adyért – *Előrs*, 1929. augusztus 3. 5. l.
- 13 Az Ady-vitáról lásd: Sebestyén Sándor: *Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártja* – Bp. 1988., Lackó Miklós: *Szerep és mű* – Bp. 1981., A vitában megszólalt: Ignotus Hugó – A *Toll* 16. száma, Szász Zoltán – 17. szám, Füst Milán és József Attila – 18. szám, Zsolt Béla – 19. szám
- 14 Lackó Miklós: Németh László Babits Mihály vonzásában. *Szerep és mű* – Bp. 1981. 190. l.
- 15 Németh László: Ihlet és ügyesség. Készülődés – *Magyar Élet*, 1941. 9. l.
- 16 Uo. 11. l.
- 17 Németh László: Népiség és népiesség – uo. 19. l.
- 18 Uo.
- 19 Uo. 12. l.
- 20 Németh László: Új reformkor felé – uo. 41. l.
- 21 Uo. 40. l.
- 22 Uo. 39. l. ijt.
- 23 Uo. 42. l.
- 24 Uo. 38. l.
- 25 Németh László: A Nyugat húsz esztendeje – uo. 88. l.
- 26 Uo. 89. l.
- 27 Németh László: Új reformkor felé – uo. 42. l.
- 28 Németh László: Faj és irodalom – uo. 25. l.
- 29 Uo. 31. l.
- 30 Németh László: Debreceni Káté. A minőség forradalma – *Magyar Élet*, 1940. IV. köt. 11. l.
- 31 Németh László munkásságának elemzésénél Lackó Miklós tanulmányai irányítottak. L. id. művek
- 32 Lackó Miklós: A nemzedéki szakadásról és tömörülésről – uo. 32. l.
- 33 L. Féja Géza: Német maszlag – *Előrs*, 1930. március 1.
- 34 Féja Géza: Német maszlag – uo.
- 35 Féja Géza: Német radikalizmus – *Előrs*, 1931. jan. 3. 1. l.
- 36 Uo.
- 37 Féja Géza: Esze Tamás földjén – 1930. aug. 9.
- 38 Uo.
- 39 Féja Géza: Kibontakozás felé – *Előrs*, 1930. szept. 13. 8. l.
- 40 Féja Géza: Miért – *Előrs*, 1930. febr. 1. 10. l.
- 41 Lackó Miklós: A nemzedéki ... – uo. 33. l.
- 42 Féja Géza: Hanyatló nemzedék – *Előrs*, 1930. aug. 2.
- 43 Féja Géza: *A Magyar Szemle* és a fiatalság – uo. 1930. aug. 2.

- 44 L. Féja Géza: Új magyar kultúrpolitika – *Előrs*, 1931. nov. 1., nov. 8., nov. 29. és Szelekció és irodalompolitika, 1931. május 31.
- 45 Tüskés Tibor: *Kodolányi János* – Bp. 1974. 108. l.
- 46 Kodolányi János: A hazugság öl – *Élőszó*, 1927. 2–3. szám 49–63. l. – ua. Magvető, 1987.
- 47 id. mű – 1987. 13. l.
- 48 Uo. 26–27. l.
- 49 Uo. 44. l.
- 50 Babits Mihály: Baloldal és Nyugatosság – *Nyugat*, 1930. II. köt. 157–160. l.
- 51 Üő: Három öreg – uo. 1932. I. kötet, 281–283. l., még a népi írókkal foglalkozik az Új nemzedék c. írásában is.
- 52 Németh László: Ember és szerep. *Homályból homályba* – Bp. 1977. I. köt. 431. l.
- 53 Németh László levele Illyés Gyulának 1932. decemberben – *Tiszatáj*, 1985. 8. szám 7. l.
- 54 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Bp. 1986. 24. l.
- 55 Féja Géza: Lírai seregszemle – *Előrs*, 1930. június 21. 3. l.
- 56 Béládi Miklós id. mű 66. l.
- 57 Tüskés Tibor id. mű 104. l.